

Anne Folkertsma

Hans Fallada

Alles in mijn leven komt terecht in een boek

Biografie

Met drie teksten van Hans Fallada
vertaald door Anne Folkertsma

Cossee
Amsterdam

1. Opgroeien in een rechtersgezin (1893-1911)

Rudolf Wilhelm Friedrich Ditzen, die als schrijver het pseudoniem Hans Fallada zal aannemen, is op 21 juli 1893 geboren in de oude Hanzestad Greifswald aan de Oostzee. Hij is de oudste zoon van de ambitieuze arrondissementsrechter Wilhelm Ditzen en zijn echtgenote Elisabeth. Hij heeft twee oudere zussen: zijn vijf jaar oudere lievelingszus Elisabeth, die vaak Ibeth wordt genoemd, en de drie jaar oudere Margarete. Zijn drie jaar jongere broer Ulrich, met de roepnaam Uli, ontpopt zich als het zonnetje van het gezin. Rudolf daarentegen is een opstandig kind dat zichzelf altijd in de nesten werkt. Hij groeit op in een conservatief, gezagsgetrouw milieu: zijn ouders zijn streng en zuinig, maar uiterst liefdevol. Het zijn echte *Bildungsbürger*: ze proberen de kinderen hun eigen interesse in muziek en literatuur met de paplepel in te gieten door elke avond quatre-mains voor hen te spelen en daarna voor te lezen. Als peuter is Rudolf al verzot op de kwajongensstreken van *Max und Moritz* en op sprookjes.

In 1899 wordt zijn vader raadsheer van het Kammergericht (gerechtshof) te Berlijn en verhuist de familie naar de hoofdstad. In 1942 schreef de auteur over zijn vader dat die het rechtersambt 'als het nobelste en meest verantwoordelijke van alle beroepen' beschouwde. De oudste zoon in de familie van vaderskant was al generaties lang jurist, terwijl in het voorgeslacht van moederskant veel geestelijken voorkwamen. 'Geen wonder dat mijn vader vurig wenste ook uit mij, als oudste zoon, een jurist te maken.'¹

Rudolf is vaak ziek, wordt veel thuisgehouden en leest dan alles

JONGE JAREN, 1893-1928

wat los- en vastzit. Zelfs op jonge leeftijd ‘met bonzend hart’, als iedereen nog sliep, in zijn vaders werkkamer strafdossiers, waarover zijn vader ook veel vertelt om zijn kinderen moreel besef bij te brengen.²

Hij gaat niet graag naar school, is daar timide en barst geregeld in huilen uit vanwege de zware werkdruk en pesterijen. Zijn zorgzame maar niet altijd even handige moeder weigert jarenlang Rudolfs lange haar te knippen en stuurt het kind uit zuinigheid in opgelapte broeken naar school, waarmee hij vreselijk wordt geplaagd, ook door de docenten. Gelukkig helpt de overstap naar een minder deftige school. Zijn moeder schrijft later: ‘Buiten schooltijd was Rudolf een compleet ander kind, haantje de voorste bij alle spelletjes, wild en heel populair.’ Hij plaagde iedereen, maar kon er niet tegen als hij zelf geplaagd werd.³

De familie Ditzen rond 1900, de ouders met van links naar rechts Uli, Margarete, Rudolf en Elisabeth.

Ondanks zijn leeshonger is Rudolf een slechte leerling: dwars, slordig, lui en ongezeglijk. In de puberteit zoekt hij de confrontatie met zijn vader, keert hij zich af van het benauwende, gezagsgetrouwe ouderlijk milieu en vlucht hij in de boeken. Eerst in avonturenromans van de hem verboden Karl May, van de toegestane Robert Stevenson (*Schateiland*) en Alexandre Dumas (*De drie musketiers*) en

de romantische satiricus Jean Paul, en vanaf een jaar of elf, twaalf ook in Flaubert, Zola, Dickens en Dostojevski. Hij pakt heimelijk Reclam-boekjes – heel goedkope, grauwe volksuitgaven op klein formaat, met een slap kaftje – uit een opbergdoos van zijn vader en geniet er intens van.⁴

In zijn herinneringen *Damals bei uns daheim* (Vroeger bij ons thuis) beschrijft hij ook hoe hij op jonge leeftijd al spijbelde:

Elke ochtend als ik wakker werd lag de hele school met medeleerlingen, leraren en huiswerk als een nachtmerrie voor me. Wanneer ik er ook maar enigszins onderuit kon komen, deed ik dat. Omdat ik ziekelijk was en mijn ouders voortdurend in angst zaten over mijn gezondheid [...], was het voor mij niet zo moeilijk om vaak thuis te mogen blijven. Als ik er te goed uitzag en de dag me niet om door te komen leek, sloop ik naar de voorraadkamer en nam wat flinke slokken uit de azijnfles. Dan werd ik wit als een doek, zodat mijn moeder me meteen weer naar bed stuurde.⁵

In 1909 wordt zijn vader benoemd tot raadsheer van het Reichsgericht te Leipzig, destijds het hoogste gerechtshof van Duitsland, en de familie verhuist opnieuw. Rudolf krijgt voor de verhuizing bijles om te zorgen dat hij een halfjaar kan overslaan en bij de overstap naar een nieuwe school in een hogere klas kan komen. Maar het gezin is amper in Leipzig of Rudolf komt, de dag voor het toelatingsexamen, op 17 april 1909, met zijn fiets in botsing met een paardenkar. Hij loopt ernstig inwendig letsel, een hersenschudding en een gebroken kaak en voet op, waarvan hij lange tijd last houdt. In plaats van een halfjaar over te slaan raakt hij maanden achterop en hij is de wanhoop nabij. Enige tijd na het ongeluk schrijft hij daarover, op zestienjarige leeftijd, in ‘Gedanken über den Glauben’:

Ik had te horen gekregen dat ik nog maar een paar uur te leven had. De nacht na die zondag was de ergste van mijn leven. Ik lag door gruwelijke dorst gekweld in bed en mocht geen slok water drinken. Razende gedachten schoten chaotisch door mijn hoofd, en kwamen

JONGE JAREN, 1893-1928

uiteindelijk samen in een enkele vraag: waarom? Waarom? O God, gij die beweert goedertieren en rechtvaardig te zijn, waarom ik? Ben ik dan zo'n erge zondaar? Heb ik niet voor u gestreden, waarom ik? Stond ik niet net op de drempel van mijn leven? Morgen wilde ik oogsten, en u legde uw milde hand op mij, zodat de oogst tot kaf werd dat door de wind wordt verstrooid.⁶

Op zijn nieuwe school in Leipzig, wederom een streng gymnasium, hebben maar liefst vier jongens van zijn jaar een rechter als vader en anderen hoge ambtenaren, leraren en kooplieden. Het is een prestigieuze omgeving in deze stad van handel en industrie. Met één rechterszoon, Willi Burlage, zal hij levenslang bevriend blijven.

Rudolf verzuimt veel lessen vanwege de aanhoudende klachten sinds het ongeluk: ondraaglijke hoofdpijn, duizelingen en overgevoeligheid. Ook loopt hij mank, waardoor hij niet op dansles kan en zich buitengesloten voelt. Hij hunkert naar contact met meisjes. Ter compensatie probeert hij met branie indruk te maken op zijn leeftijdgenoten. Zijn liefde voor literatuur vindt een uitlaatklep in de vereniging Literaria, geleid door zijn docent Latijn, dr. Heinrich Degen, die ook toneelvoorstellingen organiseert. Hij lijkt een goed inzicht in de jongen gehad te hebben:

Ditzen was heel begaafd, nam enthousiast deel aan de lessen als ze hem interesseerden. Hij liet zien dat hij over een goed stel hersens beschikte en had destijds al interesses, vooral op literair gebied, die buiten het kader van de school vielen. Vooral in ons literair genootschap gaf hij blijk van grote schranderheid. Hij had een pessimistische kijk op het leven. Wellicht ligt dat aan alle tegenslagen die hij in zijn leven had gekend.⁷

In de weekenden gaat Rudolf eropuit met Der Wandervogel, een recentelijk opgerichte jongerenbeweging die zich ten doel stelt ter verbredering samen de natuur in te trekken, te kamperen, te sporten en te zingen.

OPGROEIEN IN EEN RECHTERSGEZIN

Rudolf Ditzen als achttienjarige, Rudolstadt, 1911.

In de zomer van 1910 mag hij met Der Wandervogel vijf weken naar Nederland. De jongens vertrekken per trein, onder begeleiding van een student, met een veel te klein budget. Daarom treden ze onderweg op als straatmuzikanten in ruil voor geld, voedsel en/of onderdak. Rudolf gaat met de hoed rond. Hij is een buitenbeentje omdat alles hem psychisch snel te veel is en hij lichamelijk amper tegen de trektocht met een zware ransel opgewassen is. Hij heeft de situatie in 1934 in de roman *Wir hatten mal ein Kind* (*Wij hadden eens een kind*) beschreven:

De Wandervögel hadden gitaren en mandolines bij zich en als ze ergens in een plaatsje kwamen, gingen ze op het marktplein staan, plukten ze aan hun snaren en zongen ze Duitse volksliedjes. Een van hen was een onhandige gymnasiast, een lange slungel met spil-

JONGE JAREN, 1893-1928

lebenen en een bril, die niet op een instrument kon spelen en niet mocht meezingen, maar wel een prachtig groen vilthoedje met een lange fazantenveer bezat. Als de Nederlanders enthousiast begonnen te klappen vanwege de mooie avondmuziek, trad het muzikale monster naar voren. Hij nam zijn hoed af, terwijl de anderen bleven zingen en spelen, en keek het publiek met zijn grote, bebrilde uilenogen zo treurig aan dat er niet alleen stuivers en dubbeltjes, maar ook guldens in de hoed vielen.⁸

Een deelnemer herinnert zich dat zijn reisgenoot opvallend dikke brieven naar huis stuurde. Op de vraag wat hij later wilde worden antwoordde Rudolf: 'Weet je, ik zou het liefst schrijver willen worden. Maar wie romans wil schrijven, moet eigenlijk zelf iets meegeemaakt hebben.'⁹

Bij terugkeer blijkt hij buiktyfus te hebben opgelopen, wat destijds, vóór de uitvinding van de antibiotica, een levensgevaarlijke aandoening was. Opnieuw mist Rudolf het begin van het schooljaar, opnieuw staat hij door een lang ziekbed overal buiten. Hij wordt steeds dwarser en opstandiger, maar slaat tijdens zijn herstel wel flink aan het schrijven – uit die periode zijn het opstel 'Gedanken über den Glauben', een komedie en enkele expressionistische gedichten bewaard gebleven. Aan dr. Degen laat Rudolf zijn eerste literaire probeersels zien. Degens oordeel luidt: 'Ditzens manuscripten getuigen zowel van talent als van overspannen fantasie.'¹⁰

Rudolf zwelgt die herfst met zijn vriend Willi Burlage in schrijvers als Friedrich Nietzsche, Stefan George en Oscar Wilde. Hij loopt voortdurend te citeren, kleedt zich als een dandy en noemt zichzelf 'Harry', in navolging van de malicieuze lord Henry uit *The Portrait of Dorian Gray*. Hij begint fiks te roken en te drinken en blijft 's nachts zelfs geregeld weg.

In het voorlaatste schooljaar, in 1910-1911, heeft hij wekelijks zeven uur Latijn, zeven uur Oudgrieks en twee uur Hebreeuws, boven op de reguliere vakken Duits, Frans, Engels, wis- en natuurkunde, geschiedenis en godsdienstonderricht. Alle gymnasiasten

voelen de loodzware druk van de hooggespannen verwachtingen van het *Bildungsbürgertum*. Hun opleiding is gericht op een steile carrière, maar Rudolf rebelleert en hunkert naar geestelijk voedsel. Hij schrikt terug voor een ambtelijke loopbaan en beschouwt zichzelf steeds meer als schrijver. Hoewel hij nog nooit iets gepubliceerd heeft, pretendeert hij tegenover vrienden al contacten met uitgevers te hebben en overstelpt hij hen met literaire probeersels.

In Hanns Dietrich von Necker, een iets jongere penvriend, vindt hij een geestverwant. Ze hebben een hartstochtelijke briefwisseling over hun gevoelens van wanhoop, fantaseren over zelfmoord en doen die herfst zelfs enkele mislukte pogingen tot zelfdoding als de jongen bij Rudolf op bezoek komt.

Duitsland wordt in de jaren voorafgaand aan de Eerste Wereldoorlog overspoeld door een ware zelfmoordgolf. Op het Leipzigse gymnasium vinden binnen korte tijd drie zelfmoorden plaats, waarvan de volwassenen zeggen dat 'verkeerde lectuur' er de aanleiding toe vormde. Rudolf raakt in een identiteitscrisis en worstelt met opgekropte seksualiteit. In februari compromitteert hij een bewonderde medescholiere met obscene brieven aan haar ouders over alles wat hij met haar had willen doen. Hij kon niet anders, het was een dwanghandeling, verklaart hij tegenover zijn boezemvriend Willi. Wanneer de kwestie uitkomt, wil Rudolf opnieuw een einde aan zijn leven maken. Als Willi zijn ouders waarschuwt, staat Rudolfs fiets al klaar, met een waslijn voor de strop op de bagagedrager. Hij heeft kort daarvoor om schoon schip te maken het grootste gedeelte van zijn brieven en geschriften al verbrand.

Zijn ouders sturen hem onder toezicht van zijn lievelingszus Elisabeth naar familie, ver weg van Leipzig, maar zijn tantes kunnen niet met zijn getroebleerde toestand overweg. Na enkele weken lijkt opname in de psychiatrie de enige oplossing. De behandelend arts vindt dat Rudolf een 'ziekelijke, door verkeerde lectuur gevoede, overdreven eigendunk' bezit. 'Daarbij komt zijn door hemzelf erg overschatte talent voor dichten en schrijven, dat niet wordt gestaafd door wat ik van hem heb gezien.'¹¹

JONGE JAREN, 1893-1928

Na het publieke schandaal rond de brievenaffaire kan Rudolf zijn schoolloopbaan onmogelijk in Leipzig voortzetten, hij moet uit huis.